

Nazarova Dildora Ilhmovna
f.f.f.d. (PhD)., dotsent
Buxoro davlat tibbiyot instituti

dildorailhomovna1988@gmail.com

UDK 821.512.133-1(09)`06

ZAMONAVIY SHE'RIYATNING ASOSIY MAVZULAR OLAMI

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi o'zbek she'riyatida mavzu, g'oya, shakl jihatdan yangilanishning paydo bo'lish omillari hamda zamonaviy she'riyatning asosiy mavzular olami haqida fikr yuritiladi

Kalit so'zlar: mavzu, g'oya, shakl, g'azal, muxammas, qasida

Назарова Дилдора Илхмовна
ф.ф.ф.д (PhD)., доцент
Бухарский государственный
медицинский институт

ОСНОВНЫЕ ТЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ ПОЭЗИИ

Аннотация: В данной статье рассматриваются факторы возникновения тематического, идейного и формального обновления в современной узбекской поэзии и мире основных тем современной поэзии.

Ключевые слова: тема, идея, форма, газель, мухаммас, касыда

Nazarova Dildora Ilkhmovna
f.f.f.d. (PhD)., associate professor
Bukhara State Medical Institute

THE MAIN THEMES OF MODERN POETRY

Annotation: In this article, the factors of emergence of renewal in terms of theme, idea, and form in today's Uzbek poetry and the world of the main themes of modern poetry are discussed.

Key words: theme, idea, form, ghazal, mukhammas, qasida

Kirish

Bugungi shoirlarimiz Alisher Navoiy, Boburlarga o'xshab so'zning ilohiy qudrati, she'riyatning buyuk va aziz qismat, qalb gavhari ekanligi haqida o'zlarining teran xulosalarini aytishga intilmoqdalar. She'riyat olami vakili ekanliklardan faxru iftixor, so'zga oshno bo'lganliklaridan shukronalik tuyg'usi aksariyat shoirlar ijodida bor. So'zning ilohiy qudratiga ishonch, eng avvalo, xalq og'zaki ijodi namunalarida namoyon bo'lsa, ikkinchidan, buyuk bobokalonimiz hazrat Alisher Navoiy she'rlari orqali yuksak badiiy tarannum etilgan. Qolaversa, mumtoz adabiyotdagi ayrim an'analar yana qayta jonlantirilganligi holatini kuzatish mumkin. Masalan, xamsachilik an'anasi, arbain yozish an'anasi, asarlarga diniy-ma'rifiy ruhning singdirilishi va hokazo. Qolaversa, ayrim she'riy namunalarda mumtoz she'rlarga xos badiiy go'zalliklarning poetik ifodasi ko'zga tashlanadi

Adabiyotlar tahlili

Bugungi o'zbek she'riyatida mavzu, g'oya, shakl jihatdan yangilanishning paydo bo'lish omillaridan biri sifatida, albatta, mumtoz she'riyat durdonalarini tilga olish mumkin. Ma'lumki, sho'ro davrida tahqir etishgacha borib etilgan milliy vaznimiz – aruz bugungi she'riyatda o'z o'rnini topdi. Aruz vazni imkoniyatlarining keng ochilishi, unda qofiya va badiiy san'atlarning mumtoz she'riyatga xos bo'lgan nash'u namosi bugungi she'riy asarlarda ham yuz ko'rsatdi.[1] Hatto ayrim ijodkorlar faqat aruzda yozilgan asarlarini jamlab to'plam holida nashr qildirib boshladilar. Ammo bugungi aruzdagi she'riyatning mavzu doirasi faqat ishq-muhabbat bo'libgina qolmadi, xilma-xil mavzulardagi fikrlar bilan boyitildi. Rauf Parfi, Jamol Kamol, Sirojiddin Sayyid, Mirzaahmad Olimov, Asomiddin Temuriy, Zikrilla Ne'mat kabi ijodkorlar aruz vazni taraqqiyotiga sezilarli hissa qo'shdilar. Ayniqsa, aruzdagi she'riyatda mumtoz shoirlar asarlariga tatabbu', nazira, muxammaslar bog'lash an'anasi eng ko'p namoyon bo'ldi. Vatan, yurt, istiqlol mavzuida yozilgan nazira ko'rinishidagi she'rlarning ko'pchiligi ma'rifatparvar ijodkor Cho'lpon she'rlariga bog'langanligining guvohi bo'lamiz. Umuman, bugungi o'zbek she'riyatida erk, istiqlolga tashnalik va yangilikka

intilish va umuman, g'oyaviy-badiiy maqsadlarning bir-biriga yaqinligi boisidan bo'lsa kerak, Cho'lpon an'analarining aks etishi tabiiy hol. Vatan, Ozodlik, Hurlik haqida yozish jarayonida ijodkorlarimiz Cho'lponga xos nozik kalomlardan ijodiy foydalanishga yoki uning qaysidir bir asariga murojaat etishga majburiyat sezganligini anglaymiz.

Tadqiqotlar metadalogiyasi

Maqolada erkparvar shoirlar, Shavkat Rahmon, Rauf Parfi, Abduvali Qutbiddin kabi ijodkorlar she'riyatini kuzatsak, bunga amin bo'lamiz. Insonning tabiatdan ruhiy oziq olishi, ruhiy olam ranglari jilosi va olam xossalarining ruhiyat dunyosida mavjlanishi, tabiat dunyosini ruhiyat qobig'iga joylab, olamni o'ziga xos anglash va tasvirlash usulida Cho'lpon, Oybek an'analarining ifodasi bor.

Tahlil va natijalar

Masalan, shoir Cho'lponning «Kishan» she'riga Rauf Parfi bog'lagan muxammasni ko'zdan kechirsak, uning o'ziga xos o'tkir pafos va yuksak badiiyat bilan yozilganiga guvoh bo'lish mumkin:

Yuzlashding balolarga, alamlar ichra ko'zlashding,
O'zing kuyding, o'zing yonding o'zgalar haqqi o'zlashding,
Bu qul bozorida izg'ib qumrilar kabi bo'zlashding,
Qo'ngil sen bunchalar nega kishanlar birla do'stlashding,
Na faryoding, na doding bor, nechun sen buncha sustlashding?

She'rda ko'ngilni yovlar, g'addor, olchoq muttahamlarga egmaslikka, kurashga, jim turmaslika chorlash ruhi aks etgan Cho'lpon g'oyasi davom ettirilgan. Bunda Rauf Parfi ko'ngilni Ka'baga, Turkistonga tenglashtirib, original o'xshatish hosil qila olgan. Shu orqali Cho'lpon boshlagan emotsional ruhni ham saqlab qolishga uringan.

Ma'lumki, qirqinchi-elliginchi yillarda "vulgar sotsializm" deb atalgan qarash oqibatida sevgi-muhabbat, ishqiy kechinmalar badnom etildi. Ular haqida she'rlar yozish bir qadar taqiqlandi. Uning o'rnida sho'ro tuzimini, ishchilar sinfini, firqa siyosatini maqtovchi she'rlar yozish talab qilindi. Faqatgina elliginchi yillarning oxiri, oltmishinchi yillarga kelib, vaziyat bir oz o'zgardi. Inson shaxsiga

hurmat, inson qalbiga e'tibor oshdi. Shaxsiy intim kechinmalarni, kishilarning har xil his-tuyg'ularini, jumladan, an'anaviy sevgi taronalarini kuylash uchun yo'l ochildi. Bu hol an'anaviy she'riy shakl, ayniqsa, g'azal janrining jonlanishiga olib keldi. Tabiiyki, bu jarayon o'sha kezlari osonlikcha, silliq kechmagan. Ba'zi zamonasoz munaqqidlar ishqiy kechinmalarni kuylash, ko'hna she'riy shakl-aruzga, g'azal janriga murojaat qilishni zamondan uzoqlashish, eskilik sarqiti deb atadilar. Shuning uchun Erkin Vohidov "Yoshlik devoni" deb nomlagan g'azallar majmuining "Debocha"sida bunday munaqqidlarga qarata:

– Ey, munaqqid, sen g'azalni
Ko'hna deb kamsitmagil,
Sevgi ham Odam Atodin
Qolgan inson qonida, – deb yozadi.[2]

Shoirning o'z kitobi nomlanishida "devon" so'zini ishlatishi ham bejiz emas. Chunki bu kitobga u, asosan, aruz vaznida, g'azal vaznida yozgan she'riy asarlarini kiritgan. Shuningdek, shoir devonidan g'azal, muxammas, qasida kabi mumtoz she'riyat janrlarida yaratilgan she'rlar ham o'rin olgan. Shoir ularda mumtoz she'riyatga xos an'anaviy obrazlardan o'rinli va samarali foydalanib, zamonaviy hayotiy muammolarni yoritib beradi.

Devondagi she'rlarda bir qarashda an'anaviylik ustun bo'lib ko'rinsa-da, lekin ularning mazmuniga e'tibor qilinsa, mazmunida o'ziga xos yangiliklar ko'zga tashlanadi. Shoir mazmun e'tibori bilan ham, shakl e'tibori bilan ham an'analarni yangilash yo'lidan boradi. Shoirning aruzda bitgan she'rlari mazmunidagi novatorlik shundaki, shoir o'tmish davri shoirlaridan o'laroq, real hayotiy voqeliklarni poetik idrok qilish asosida baholaydi.

Alisher Navoiy, Turdi, Maxmur, Muqimiy, Erkin Vohidov kabi mumtoz va zamonaviy shoirlar ijodida ishq, vafo va sadoqat tarannum etilgan g'azallardan tortib, jamiyatdagi ayrim shaxslardagi yaramas illatlarni fosh qiluvchi, ijtimoiy hayot muammolarini ilgari suruvchi g'azallargacha uchraydi. Shunday bo'lsa-da, g'azalda ishq, vafo va sadoqat haqidagi munavvar va muborak g'oyalar hamisha porlab turadi.

Erkin Vohidov ham romantik xayollar og‘ushida ishqiy g‘azallar bitdi, ko‘ngil zavqini, sevgi va baxt nashidasini, turmushdan shukronalik, roziligini to‘lib-toshib kuyladi. Uning ijodida hayot madhi, sevgi sururi, faxr-iftixor tuyg‘usi yetakchilik qiladi. Bunday kayfiyat, xususan, shoirning “Yoshlik davrim”da yorqin ko‘rinadi. Shoirning o‘zi buni shunday izohlaydi: “Biz realistlarmiz, biroq romantik kayfiyat realistlar uchun yot emas. Aruz, xususan, g‘azal – shaxsan menga romantik kayfiyatlarni ifoda etish uchun juda qulay vosita. Romantik kayfiyatda, tabiiyki, kishi zamindan jinday yuqoriroq ko‘tariladi, obrazli qilib so‘zlashda, balandroq pardalarda kuylashga moyilroq bo‘ladi. Ehtimol, g‘azalda ko‘tarinki an’anaviy obrazlarning o‘z-o‘zidan qalashib kelishi shundandir”.

“Yoshlik devoni”, bir tomondan, an’anaviy aruz, g‘azal bugungi kunda yashashga, insondagi azaliy bebaho tuyg‘u – ishq tuyg‘usini, romantik kayfiyatni ifoda etishga qobir ekanligini tasdiqlasa, ikkinchi tomondan, an’anaviy shaklning hozirgi rivojidagi ayrim qiyinchilik, ichki ziddiyatlarni ham oshkor etadi. Bu jihatdan shoirning “Hofizga” g‘azali e’tiborlidir. Undagi bahs, parodiyana hazil-mutoyiba orqali an’anaviy o‘xshatishlar – tashbehlarning bugungi realliklarga mos kelmasligi, ular orasida muayyan ziddiyat borligi to‘g‘ri izohlanadi:

Ul parivash chehrasini
Oyga etgandim qiyos,
Bir umr uzr aytadurman.
Bu xato timsol uchun

Erkin Vohidov necha asrlar sevgini kuylagan qadimiy g‘azal shaklini himoya qildi. U g‘azalni shunchaki she’riy shakl sifatida emas, muhabbat, ishq, boqiy insoniy tuyg‘ular ramzi tarzida e’zozladi.

Shoirning “Yoshlik devoni”dagi lirik qahramon ko‘p hollarda mumtoz she’riyatimizdagi ishq yo‘liga jonini tikkan, yor ko‘ngli, vasli ko‘yida har qanday jabru sitamlarga tayyor fidoyi oshiq. Bu fidoyilik uning “Barcha shodlik senga bo‘lsin” she’rida yorqin kuzatiladi:

Barcha shodlik senga bo‘lsin,

Barcha sitam, zorlik menga.
Barcha dildorlik senga-yu,
Barcha xushtorlik menga...
Bu jahonning rohatin ol,
Bor azobin menga ber.
Senga bo'lsin barcha orom,
Barcha bedorlik menga.[3]

Shoir Erkin Vohidov oshiq ko'ngilning ma'shuqaga bo'lgan mayli ifodasida xuddi mumtoz shoirlar, ayniqsa, g'azal mulkining sultoni Alisher Navoiy singari mubolag'ani hadsiz oshiradi:

Seni yotlar tugul hatto –
Qilurman rashk o'zimdan ham.
Uzoqroq termulib qolsam.
Bo'lurman g'ash ko'zimdan ham.
Ko'zim yongay senga nargis –
Ko'zing tiksa chamanlarda,
Yashirsam, lolaga rashkim
Ayon bo'lg'ay yuzimdan ham.

Erkin Vohidovning ishq talqiniga bag'ishlangan g'azallari bir talay. “Tun bilan yig'labdi bulbul”, “G'uncha”, “Dildorga noma yozish”, “Chashma”, “Lola sayli”, “Yo'q emish orzuda ayb”, “Kiprigindan o'q uzib” va hokazo kabilar shular jumlasidandir.

Shoirning bu g'azallarida oshiq-ma'shuqa obrazlari asosiy o'rin tutadi. Ularda oshiq o'zini to'la-to'kis ishq yo'liga bag'ishlagan, go'zal yor ishqida hamisha o'rtanib yonuvchi, g'am-hasrat chekaverib rangi sarg'aygan, firoqda ko'zidan qonli yoshlar oquvchi, yuragi loladek qonli va dog'li, muhabbat yo'lida har qanday azob-uqubatga, mashaqqatlarga bardosh beruvchi vafodor, jafokash, xoksor inson sifatida tasvirlanganligi kuzatiladi. Oshiq sariq yuzli, qon yoshli, oh-faryodli qilib, jafokash haqiqiy oshiq qiyofasida gavdalantiriladi.

Ma'shuqa esa qomati sarv-u shamshodday adl, xipcha bel, yuzi oyga, quyosh-u, qizil gulga monand, labi g'unchaga, ko'zi yulduzga, nargizga, kipriklari yoy o'qiga o'xshatiladi:

Ko'z yumar bo'lsam, ko'zim –
oldida paydo gul yuzim [239-249].

Yoki:

Kiprigingdan o'q uzib
Ko'ksim aro zahm aylading [254].

Erkin Vohidov o'z g'azallarida ma'shuqani ta'riflar ekan, uning qarashlarini jon oluvchi "jallod"ga o'xshatadi:

Dil qushiga rom qo'ygan
Ul ikki joduda ayb.
Jodu ko'zlar boqdi yolg'iz –
Sen emas tutqun yurak,
Avval-oxir ko'hna meros
Ishq degan tuyg'uda ayb. [251]

Shoir ishq tuyg'usiga muhtalo bo'lgan jafokash oshiq his-kechinmalarini, dardu-hasratini mumtoz an'analarga mos tarzda shunday ochib beradi:

Sevgi dardidan mening ham
Bo'ldi rangim qahrabo,
Yo'q iloj, ne naf o'kinmak
Bo'lmasa ko'zguda ayb?

Shoirning bu o'tli misralari uning "rashkim" she'ridan olindi. Unda oshiq yigitning dil rozlari, ma'shuqning ta'rif-tavsifi mumtoz g'azalchilik an'alariga mos usulda talqin etilgan.

Tabiat va jamiyatdagi go'zallik va ezguliklarni kuylash Erkin Vohidov she'riyatining asosini tashkil etadi. Iste'dodli shoirning "Aql va yurak", "Mening yulduzim" to'plamlaridagi yangi fazilatlar – poetik fikr va tuyg'uni o'zaro uyg'unlikda ifodalash, ijtimoiy salmog'ini oshirish, mehnatkash ijodkor inson obrazini tasvirlab umumlashtirib, tipik xarakter sifatida ko'rsatish, hayot

lavhalarini kengroq qamrab tasvirlash, mumtoz she'riyat badiiyatiga murojaat qilish holati bo'rtib ko'ringanligi Erkin Vohidovning badiiy tafakkuri va mahorati yangi bosqichga ko'tarilganidan dalolat beradi.

Erkin Vohidovning realistik tasvir asosida yozilgan bir qancha g'azallari o'zbek g'azalchiligi tarixiga yangilik bo'lib qo'shildi. Shoirning "G'uncha", "Samarqand", "Sarv", "Do'stlarimga", "Lola sayli", "Samar bo'lgay", "Netay", "Yoshligim", "Shohigul", "Uzum", "Do'st bilan obod uying", "Shirin", "Zamin va fazogir", "Xazina", "Hofizga", "Zamon", "Gulchehralar", "Lola" kabi g'azallari shular jumlasidandir.

G'uncha va gul haqida mumtoz she'riyatimizda ko'plab she'rlar yozilgan. Unday she'rlarda ko'pincha yor labi yoki oshiqning firoqda qon bo'lgan yuragi g'unchaga qiyos qilingan. Erkin Vohidovning "G'uncha" nomli g'azalidagi lirik qahramon ham o'zini g'unchaga qiyos qilib tasvirlaydi. Lekin bu lirik qahramon o'z tafakkur yo'sini, ruhiy holati bilan yangi davr kishisi bo'lgan zamondoshimiz ekanligi ochiq-ravshan anglashilib turadi. G'azal boshdan-oyoq yigitning g'unchaga savoli tarzida yozilgan:

Barg ostidan muloyim boqqan iboli g'uncha,
Ne sirni saqlagaysan, bag'ring nechun tuguncha?
Pinhon siring bayon et, ko'ksingni qilma ko'p qon,
Bu yoki ishq atalgan bizga ayon tushuncha?
Sevmoq uyat emasdir, har kimda bor bu savdo,
Qo'y, ko'pqizarma, g'uncha, boshingni egma buncha.
Bo'ldingmi men kabi yo bir bevafoqa oshiq,
Ayt, sevganingni senga parvosi yo'qmi G'uncha?[4]

Bu savollarda lirik qahramon – oshiq yigitning ichki dunyosi juda ravshan ochiladi. Shu bilan birga "pinhon siring bayon et, ko'ksingni qilma ko'p qon", "Sevmoq uyat emasdir", "Qo'y, ko'p qizarma, g'uncha", "Ayt, sevganingni senga parvosi yo'qmi uncha?" degan savollar bizga zamondosh bo'lgan yigitning tafakkur yo'sinidan tug'iluvchi savollar ekani anglashilib turibdi. U g'uncha bilan qanchalik dardlashmasin, o'z muhabbatini yoriga izhor etolmayotganidan

qanchalik iztirob chekmasin, bari-bir unda kelajakka, visolga umid bilan yashash yetakchi xususiyatdir. Lirik qahramonning g‘unchaga aytgan yakunlovchi gapida bu ayniqsa bo‘rtib ko‘rinadi:

Ey g‘uncha, sabr aylab umidi vasl qilg‘il,
Hijronu yor jafosi bizga faqat buguncha.[5]

“Yoshlik devoni”dagi g‘azallar Erkin Vohidovning aruz vaznida she‘r yozish san‘atini, g‘azal janrining sirlarini kamoli mahorat bilan egallaganidan dalolat beradi. Shu bilan birga uning o‘zbek g‘azalchiligi tarixiga munosib hissa qo‘shganligini, ko‘hna she‘riy shaklda yangicha hayotiy materialni o‘ziga xos badiiy uslubda ifodalay olganligini ko‘rsatadi. Darhaqiqat, Erkin Vohidov g‘azalni yangi mazmun bilan boyitdi. Unda zamonasining yishit-qizlari obrazini yaratib, ularga xos yangicha ishq-muhabbatni, yangi davr kishisining his-kechinmalarini kuylab, bu sohada betakror yangilikka erishdi.

Tan olish joizki, bugungi o‘zbek she‘riyatida yaqin tarixiy-adabiy jarayonimiz vakillaridan Abdulla Oripov ijodi ham katta maktab bo‘ldi, desak adashmasmiz. Uning bebeh o‘z ijod namunalaridan katta-kichik ijodkorlarning ilhomlanishi, shoir asarlaridan yod bilmagan o‘zbekning qolmaganligi bu ulkan ma‘rifatparvar shoirni davrimiz she‘riyatining dahosiga aylantirib qo‘ydi. Abdulla Oripov she‘rlaridan biror parcha epigraf qilib olishmi yoki bu buyuk san‘atkorga madhiya bitishmi, yoxud uning nomini havas bilan tilga olishmi kabi belgilarni xohlagan bir shoir ijodiyotini izlasak, topamiz.

Sho‘ro davridagi kabi nuqul his-tuyg‘uga boy, ko‘tarinki ruh va shodiyonalik aks etgan pafosni o‘ziga singdirgan dabdabali she‘rlar emas, balki lirik qahramonning shaxsiy holatlari, qolaversa, ko‘proq dolzarb ijtimoiy-falsafiy, odamzot taqdiri va uning tanazzuliga sabab bo‘luvchi fojialar haqida bahs etuvchi jiddiy mavzudagi she‘rlar sarbast vaznida yozildi. Masalan, Miraziz A‘zamning quyidagi she‘ri erkin vaznda yozilgan:

Men bir yomg‘ir bo‘lib yog‘gim keladi
O‘zbekiston erlariga
Men keksa chinorlarning salobati bo‘lib

Qayrag'ochning metinligi bo'lib

Yashagim keladi O'zbekistonda

Ushbu she'r vatanparvarlik mavzusida bo'lib, uning bo'g'inlari soni, qofiyalanish tartibi, qolaversa, ohangi ham erkin vaznda yozilganligini ko'rsatib turadi.

Xulosa

Bugungi o'zbek she'riyatida mavzu, g'oya, shakl jihatdan yangilanishning paydo bo'lish omillaridan biri sifatida, albatta, mumtoz she'riyat durdonalarini tilga olish mumkin. Ma'lumki, sho'ro davrida tahqir etishgacha borib etilgan milliy vaznimiz – aruz bugungi she'riyatda o'z o'rnini topdi. Aruz vazni imkoniyatlarining keng ochilishi, unda qofiya va badiiy san'atlarning mumtoz she'riyatga xos bo'lgan nash'u namosi bugungi she'riy asarlarda ham yuz ko'rsatdi.

Adabiyotlar

1. Адабий турлар ва жанрлар. Уч жилдлик. Иккинчи жилд. –Тошкент: Фан, 1992. –246 б.
2. Воҳидов Э. Шеър дунёси. Сайланма. Иккинчи жилд. –Тошкент: Шарқ, 2001. –352 б.
3. Воҳидов Э. Умрим дарёси. Сайланма. Учинчи жилд. –Тошкент: Шарқ, 2001. –400 б.
4. Воҳидов С. Кўнглимда олам сурати. –Бухоро: Бухоро, 2004. – 382 б.
5. Воҳидов Э. Муҳаббатнома. Икки жилдлик. Биринчи жилд. –Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1987. –384 б.